

KULTŪROS PAVELDO SKAITMENINIO TURINIO SKLAIDA LIETUVOJE: PROJEKTŲ VYKDYTOJŲ POŽIŪRIS

Rasa STROLYTĖ

2008 m. pradėta rengti ir 2009 m. gegužės 20 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu Nr. 493 patvirtinta Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo, skaitmeninio turinio saugojimo ir prieigos strategija¹ (toliau – Strategija). Šio įvykio išvakarėse, vadovaujama dr. Zinaidos Manžuch, publikacijos autorė atliko kultūros paveldo skaitmeninio turinio sklaidos² Lietuvoje tyrimą, kuris ir pateikiamas šiame leidinyje.

Buvo apklausti 8 projektų vykdytojai. Tyrimas atliktas, kai Strategija buvo dar tik rengiama, todėl vieni respondentai ją minėjo, kiti – ne. Giluminio interviu tikslas – išsiaiškinti pagrindines kultūros paveldo skaitmeninio turinio sklaidos kryptis ir iššūkius Lietuvoje, remiantis šios srities ekspertų nuomone. Respondentai pokalbiams buvo pasirinkti pagal du kriterijus: jų praktinę ir mokslinę veiklą. Buvo kalbinami aštuoni didžiausių Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninio turinio sklaidos projektų vadovai ir dalyviai, kurie skaito pranešimus konferencijose bei skelbia straipsnius kultūros paveldo skaitmeninio turinio sklaidos klausimais. Respondentų sąrašas ir interviu klausimai pateikiami straipsnio pabaigoje.

Interviu klausimai suformuluoti ir išdėstyti taip, kad būtų einama nuo padėties nusakymo per problemų įvardijimą prie pasiūlymų, kaip tas problemas spręsti. Klausimai buvo numatyti iš anksto, o per pokalbį pašnekovui leista laisvai kalbėti ir formuluoti atsakymus. Stengtasi interviu vesti lanksčiai ir gauti atsakymus į visus septynis klausimus. Penkių respondentų atsakymai buvo įrašyti į diktofoną ir vėliau iššifruoti, trys respondentai atsiuntė atsakymus elektroniniu paštu.

RESPONDENTAI

1. Valerija Jusevičiūtė (V. J.), Lietuvos centrinio valstybės archyvo direktoriaus pavaduotoja, projekto „Lietuvos dokumentinis kinas internete“ vadovė.

2. Nerutė Kligienė (N. K.), Matematikos ir informatikos instituto Atpažinimo procesų skyriaus vyresnioji mokslo darbuotoja, projekto „LDK rankraštinųjų dokumentų skaitmeninimas globalizacijos sąlygomis. Teorija, metodologija ir praktika“ (LDK skaitmena) vadovė ir daugelio projektų partnerė technologiniams sprendimams.

3. Rimvydas Laužikas (R. L.), Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto strateginės raidos prodekanas, Bibliotekininkystės ir informacijos mokslų instituto direktorius, projekto „BARIS – Bažnyčių archyvų informacijos sistema“ dalyvis, projekto „Aruodai“ ir kitų kultūros paveldo skaitmeninimo projektų dalyvis.

4. Vytautas Marozas (V. Ma.), Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos Technikos centro vadovas, projekto „Televizijos produkcijos virtualios bibliotekos, užtikrinančios viešą el. prieigą prie Lietuvos audiovizualinio paveldo, įamžinto Lietuvos televizijos (LTV) programose, sukūrimas ir tęstinio šio paveldo skaitmenizavimo, išsaugojimo bei prieinamumo visuomenei užtikrinimas“ vadovas.

5. Violeta Meiliūnaitė (V. Me.), Lietuvių kalbos instituto mokslinė sekretorė, projekto „Tarmių įrašų archyvo ir duomenų bazės kūrimas“ vadovė.

6. Danutė Mukienė (D. M.), Lietuvos dailės muziejaus Skaitmeninių leidinių centro vedėja (iki 2009 m. liepos 1 d.), portalų „Lietuvos muziejai“ (www.muziejai.lt), „Lietuvos dailės muziejus“ (www.ldm.lt), virtualios ekspozicijos „Lietuvių taikomoji dekoratyvinė dailė“ (www.tdailė.lt), interneto informacinių leidinių „Senoji lietuvių skulptūra, kryžiai ir koplytėlės“ (www.tradicija.lt), „Palanga, gintaras, parkas, muziejus“ (www.pgm.lt) ir daugelio kitų interneto, kultūros ir švietimo leidinių, knygų bei žurnalo „Žemaičių žemė“ redaktorė, nuo 2009 m. liepos 1 d. – LDM filialo Lietuvos muziejų informacijos, skaitmeninimo ir LIMIS centras vedėja, nuo 2010 m. kovo 18 d. – taip pat ir projekto „Lietuvos integralios muziejų informacinės sistemos LIMIS diegimas Lietuvos muziejuose“ vadovė.

7. Daiva Vaitkevičienė (D. V.), Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Sakytinės tautosakos skyriaus vadovė, projekto „Aruodai“ vadovė.

8. Regina Varnienė (R. V.), Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos direktoriaus pavaduotoja, „Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninio turinio kūrimas ir sklaida (2009–2011 m.)“, „Integralios virtualios bibliotekų informacinės sistemos sukūrimas (2005–2008 m.)“ ir daugelio kitų projektų vadovė.

TYRIMO EIGA

Respondentų apklausta per mažai, kad giluminių interviu tekstus būtų galima analizuoti kiekybiškai. Šiame tekste bus nurodoma, jei kokių nors klausimų respondentų nuomonės sutapo. Įvardijami ir kiti nuomonių pasiskirstymo dėsningumai, tačiau pagrindinis gautos tyrimo medžiagos interpretavimo būdas – iš respondentų atsakymų išskirti pagrindines mintis ir iš jų šiame straipsnyje dėlioti bendrą atsakymų „peizažą“, stengiantis atpažinti ir nenuoširdumo atvejus. Ypač atkreipiamas dėmesys į tas nuomones, kurios, straipsnio autorės manymu, tiksliausiai nurodo problemas ir jų sprendimo būdus. Nagrinėjami atsakymai į kiekvieną klausimą atskirai.

AKTUALIAUSIOS KULTŪROS PAVELDO SKAITMENINIO TURINIO SKLAIDOS KRYPTYS LIETUVOJE

Atsakydami į klausimą „Kokios kultūros paveldo skaitmeninio turinio sklaidos kryptys šiuo metu Lietuvoje Jums atrodo aktualiausios, svarbiausios?“ respondentai įvardijo, kokios kryptys ir dėl kokių priežasčių vyrauja dabar, kokių krypčių galėtume tikėtis ateityje.

Dauguma respondentų, vertinusių dabartinę padėtį, sutaria, kad kultūros paveldo skaitmeninio turinio sklaidos procese yra „daug fragmentiškumo, dubliavimo ir stichiškumo“ (V. J.). Tai jiems labiausiai matomos ir vienareikšmiškai neigiamai vertintinos sklaidos proceso ypatybės: „šita situacija yra Lietuvoje ir ji yra pati blogiausia“ (R. L.). Tai sklaidos būklė, kai „kiekvienas spontaniškai ir chaotiškai pradeda kurti savo sistemėles, duombazes, visai skaitmeninti, kaip kas netingi“ (R. L.).

Kodėl sklaidos procesas yra pasukęs tokia linkme? Čia jau požiūriai išsiskiria, priežastys vardijamos įvairios: „nepakankamai buvo ištirti vartotojų poreikiai“ (V. J.), trūksta „rimtų diskusijų, galimybių studijos“ (D. V.), pavieniai asmenys skaitmeninimo naudą suvokė anksčiau nei valdžios institucijos ir šios laiku nesiėmė proceso reglamentuoti (R. L.), dėl to skaitmeninimo procesas nebuvo (o turėjo būti) laiku centralizuotas: „aš savo laiku būčiau centralizavęs“ (V. Ma.).

Kalbant apie ateitį, svarbiausia sklaidos kryptis ir yra chaotiškumo suvaldymas: „būtų labai svarbu, jeigu būtų žiūrima kompleksiskai į tą dalyką ir procesas būtų kaip nors valdomas“ (D. V.). Tai galima padaryti arba kuriant centralizuotą sistemą paveldui talpinti (tam pritarimą išreiškė vienas respondentas, kartu nurodydamas, kad tai daryti jau per vėlu), arba, kaip paminėjo du respondentai, kuriant standartų sistemą („standartų harmonizavimas“ (R. V.). Tam padaryti yra įvairių būdų, todėl „svarbu, kad būtų plačiai ir viešai diskutuojama“ (D. V.).

Trys respondentai teigė, kad vis dar trūksta skaitmeninio turinio, todėl antra sklaidos kryptis yra „sukurti kri-

Nuotraukoje – Lietuvos dailės muziejaus Integralios muziejų informacinės sistemos interneto svetainės <http://www.rinkinyv.ldm.lt/iris/> titulinis puslapis

tinę masę kultūros paveldo skaitmeninio turinio“ (R. V.).

Kokio turinio? Atsakydamas į šitą klausimą, kiekvienas respondentas pabrėžė savo srities, kurioje dirba, svarbumą (kalba, folkloras, muziejai). Todėl, kad nebūtų atskirų sričių disproporcijų, „labai svarbu valstybiniu lygmeniu kontroliuoti tą procesą ir žiūrėti, kad iš tikrųjų būtų atstovaujamos visos svarbios kultūros paveldo sritys“ (D. V.).

Trečioji sklaidos kryptis – vartotojų poreikių tyrimas ir, atsižvelgiant į juos, prieigos prie paveldo visuomenei kūrimas („sklaidos plėtros kryptys turėtų priklausyti daugiausia nuo vartotojų poreikių“ (V. J.); „prieigos visuomenei kūrimo“ (V. Me.). Kultūros paveldą skaitmeninti ir jį skleisti ypač svarbu muziejams: „Šiose įstaigose sukaupta daugiausiai kultūros paveldo objektų. Dalis jų dėl įvairiausių pašalinių veiksnių savaime nyksta. Apie 90 proc. muziejinių vertybių nuolat guli saugyklose, nes trūksta ekspozicinių salių (tokia tendencija visame pasaulyje), todėl, siekiant įamžinti tai, ką vertingiausio turime, ir sudaryti visuomenei galimybę apie šiuos paveldo objektus gauti kokybišką informaciją ir patogiu būdu, šiandien yra labai svarbu. Šių vertybių skaitmeni-

nimas muziejams atveria duris į naują epochą, kai iš esmės keičiasi muziejininkų darbo pobūdis, jų požiūris į muziejų rinkiniuose saugomas vertybes, jų apskaitą, tyrinėjimus, muziejų ryšius su visuomene.“ (D. M.)

Tik vienas respondentas konkrečiai nurodė, kad svarbu mūsų paveldą skleisti pasauliui: „Lietuvos paveldo pristatymas pasaulio skaitmeninėje erdvėje, neapsiribojant tekstinės informacijos teikimu lietuvių kalba“ (N. K.).

Tas pats respondentas (vienintelis) akcentavo geresnę informacinių technologijų galimybių panaudojimą paveldo skaitmeninio turinio sklaidai: „multimedijos galimybių išnaudojimas, kūrimas duomenų bazių su universalia prieiga, semantinė paieška“ (N. K.).

Ar pageidaujamos sklaidos kryptys gali tapti realios? Du respondentai tiki, kad politikų rengiami dokumentai gali paskatinti teigiamus pokyčius. Jie pasitiki tomis kryptimis, kurios projektuojamos Strategijoje: „visos šios pagrindinės sklaidos kryptys yra numatytos rengiamoje Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo, skaitmeninio turinio saugojimo ir prieigos strategijoje, kurios projektas šiuo metu yra Vyriausybėje“ (V. J.). Kitu kultūros paveldo sklaidai svarbiu dokumentu laikoma rengiama Humanitarinių ir socialinių mokslų infrastruktūrų plėtros strategija: „ten jau pradedama bandyti grupuoti esančias duomenų bazes, žemėlapių paišytis ir įsivaizduoti, kaip turėtų atrodyti: kas yra, ko nėra“ (D. V.).

KAŲ REIKĖTŲ DARYTI NORINT VEIKSMINGAI SKLEISTI KULTŪROS PAVELDĄ SKAITMENINĖJE ERDVĖJE?

Atsakymai į šį klausimą buvo įvairūs. Maždaug po du respondentus į jį atsakė vienodai. Visi pasiūlymai susiję su politiniais sprendimais.

Du respondentai nesiūlė nieko naujo, nes tvirtai tikėjo, kad Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo, skaitmeninio turinio saugojimo ir prieigos strategija atneš teigiamų pokyčių. Minėtina, kad abu respondentai priklauso institucijoms, kurios prisidėjo prie Strategijos rengimo. Vienas iš respon-

dentų yra Skaitmeninimo tarybos narys. Antrasis darė išlygą: „viskas tik priklausytų nuo to, kokių imamasi priemonių jiems [strategijos tikslams, uždaviniams, prioritetams – R. S.] įgyvendinti“ (V. J.). Strategijoje numatytos kryptys, kurioms šie du respondentai pritaria, yra tokios: „Aiškiai Strategijoje yra šios kryptys įrašytos, tai yra: užtikrinti Lietuvos kultūros paveldo išsaugojimą skaitmeninėje erdvėje, kita kryptis yra aktualizuoti ir populiarinti Lietuvos kultūros paveldą ir trečioji kryptis yra integruoti į bendrą skaitmeninę Europos kultūros paveldo erdvę. Štai tokios aiškios kryptys, kurios yra detalizuotos į tikslus, uždavinius.“ (R. V.)

Verta priminti, kad Strategija numato kultūros paveldo skaitmeninio turinio sklaidos centralizavimą plėtojant projektą „Integralios virtualios bibliotekų informacinės sistemos sukūrimas (IVBIS)“ (internetu prieiga <http://www.epaveldas.lt>). (Nuo 2010 m. įgyvendinamas II-asis šio projekto etapas „Virtuali elektroninė paveldo sistema“ (VEPS) – *red. p.*) Tad respondentas, pasitikintis Strategija, atsakymą išplečia, paaiškindamas atskirus žingsnius, kurie ešą ves prie skaitmeninimo proceso ir skaitmeninio turinio centralizavimo: iš pradžių „turėjo būti suinventorintas visas paveldas“ (V. J.), „dabar yra antrasis etapas, tai yra skaitmenintinių objektų sąrašo sudarymas“ (V. J.).

Buvo ir kitokių nuomonių nei šios dvi. Vienas respondentas kritikavo tai, kad norima į galingą sistemą (www.epaveldas.lt) suvesti didžiulę paveldo objektų įvairovę. Tai ešą labai sudėtinga. Jis išvardijo tris pasaulyje pasitaikančius skaitmeninimo modelius: 1) sprendimų nuleidimas „iš viršaus“ („kažkur ten, viršuje, yra sukuriama kažkokia supergalinga sistema, kuri aprėpia visus įmanomus skaitmeninimo variantus“), 2) iniciatyvų pirmavimas „iš apačios“ (asmenys ir institucijos suvokia, kad skaitmeninti reikia, ir, nelaukdamos valdžios reglamentavimo, ima skaitmeninti; ši padėtis šiuo metu yra Lietuvoje) ir 3) standartų sistema, kurią respondentas norėtų matyti Lietuvoje („O trečias modelis – kuris man labiausiai patinka ir kurį britai taiko. Sakyčiau, dėl to britai toliausiai galbūt ir pažengę paveldo skaitmeninime, kad yra sukurta gerai „sukalta“ standartų, klasifikatorių, strategijų, tei-

sinių pagrindų sistema ir nustatyta tokia nuostata: jeigu tu nori skaitmenint už valstybės pinigus – tu vadovaujiesi šiais labai aiškiais kriterijais. Jeigu tu nenori gauti iš valstybės pinigų – skaitmenink, kaip tiktai nori. Ką tai reiškia? Tai reiškia, kad visos sistemos, kurios atsiranda šitoje erdvėje, bus lengvai suderinamos tarpusavyje ir nedubliuos viena kitos.) (R. L.).

Panašiai mąsto ir kitas respondentas. Jis pabrėžia skaitmeninimo kokybės rodiklį: „Šiuo metu dar labai mažai vertinamas tas aprašymo kokybės lygmuo. Būtų labai svarbu, remiant projektus, juos finansuojant, reikalauti ne tik kiekybės, bet ir kokybės.“ (D. V.) Respondentas informacinėse sistemose pageidauja išsamių aprašymų: „man atrodo labai svarbu, kad tos paveldo išteklių informacinės sistemos būtų kiek galima išsamiau aprašytos“ (D. V.).

Minėta „standartų, klasifikatorių, strategijų, teisinių pagrindų sistema“ taip pat (kaip ir Strategijoje numatyti žingsniai) vestų prie paveldo objektų siejimo į bendrą sistemą, tačiau ne į vieną, o į kelias stambias: „Iš lietuviškų projektų paveldas, mano galva, gali suktis apie du stambius projektus, kurie anksčiau ar vėliau irgi gal turėtų rasti ryšių. Vienas iš tų stambiųjų projektų yra www.epaveldas.lt, kuris apima muziejus, archyvus ir bibliotekas, tai yra paveldą, esantį muziejuose, archyvuose, bibliotekose. O kitas yra Kultūros vertybių registras, kurį daro Kultūros paveldo departamentas. Jis apima tą paveldą, kuris nepakliūva į muziejus, bibliotekas ir archyvus. Tai yra ir nekilnojamas kultūros paveldas, ir paveldas, saugomas bažnyčiose, ir kt. O paskui prie šito didelio modelio jau galima jungt įvairias sistemėles.“ (R. L.)

Trečias projektas, to paties respondento manymu, galėjęs būti skaitmeninto paveldo „traukos centru“, yra Lituaniškos paveldo informacinė sistema „Aruodai“ (internetu prieiga <http://www.aruodai.lt>) – istorijos, archeologijos, etnologijos, kalbos ir tautosakos mokslinių duomenų ir mokslinės informacijos skaitmeninimo projektas. Jis galėtų telkti mokslinę informaciją, tačiau paskutiniaisiais metais jo plėtrai lėšų nebuvo skirta (tai respondentas įvertino kaip blogybę).

Du respondentai tvirtino, kad yra būtina turėti atskirą ins-

tituciją, kuri užsiimtų viso paveldo ir *tik* paveldo skaitmeninio koordinavimu: „Jeigu mes neturėsime vieno centro, kuris koordinuos visą paveldo skaitmeninimą, tai mes gero rezultato vis tiek neturėsime. Jo mes dabar neturim.“ (R. L.)

Esama Skaitmeninio taryba įvertinta kaip ne itin veiksminga, nes jos nariams tai nėra pagrindinis užsiėmimas. Bet „jeigu mes sukurtume tokią instituciją, į kurią būtų įtraukti tie patys 4 ar 5 žmonės, kuriems čia pagrindinė darbovietė, jie užsiima vien tuo ir tą dalyką daro, tai, be abejo, rezultatas bus geras“ (R. L.).

Vienas respondentas nurodė, kad reikia skaitmeninio strategijos, bet tuo metu rengtos neminėjo. Jis pats apibrėžė galimus skaitmeninio turinio sklaidos orientyrus. Reikia „turėti kultūros politikos gaires ir instituciją, tiesiogiai atsakingą už jų vykdymą“ (N. K.). Institucija turinti būti *tiesiogiai* atsakinga už politinių sprendimų vykdymą, o strateginis planas – „veiksmingas ir konkretus“: „1) išanalizuoti nacionalinio, europinio ir pasaulinio lygmens infrastruktūrų sąveikas ir suformuoti skaitmeninės Lietuvos viziją; 2) parengti Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų tyrimų infrastruktūrų plėtros gaires numatant informacinių technologijų efektyvesnę panaudojimą; 3) rūpintis skaitmeninio paveldo išsaugojimu, ypač tuo, kuris gimė jau skaitmeninis ir tai jo viintelė ir labai trapi egzistavimo forma.“ (N. K.)

Tokį požiūrį („infrastruktūrų sąveikas“ – (N. K.) taip pat galima laikyti pritarimu paveldo išteklių siejimui. Šiam požiūriui pritaria ir dar vienas respondentas: „sritinių kultūros paveldo (etnologijos, istorijos, kalbos ir kt.) duomenų bazių siejimas“ (V. Me.). Taigi galima teigti, kad daugiausia pasiūlymų iš respondentų yra susiję su paveldo išteklių (arba ir žmogiškųjų išteklių) telkimu į visumą, skiriasi tik siūlomi būdai, kaip tai padaryti.

Dar vienas respondentas išreiškė pritarimą vykdomai skaitmeninio politikai, pabrėždamas politikos tęstinumo būtinybę: „būtina, kad kultūros paveldo skaitmeninio politika, kuri paskutiniaisiais metais pradeda materializuotis, keičiantis valdžioms, savo esmės nekeistų“ (D. M.).

Įdomu, kad tik vienas respondentas ir tik netiesiogiai užsiminė apie finansavimą: „valstybė privalo padėti materialų pagrindą“ (D. M.). Taip pat vienas respondentas tikėtusi kultūros paveldo skaitmeninio turinio sklaidos gerėjimo, jei būtų imtasi bendresnio pobūdžio iniciatyvų – tiek dėl informacinių technologijų, tiek dėl kultūros paveldo vaidmens visuomenėje: „visuomenės kompiuterinio raštingumo lygio kėlimas, tautinio tapatumo prestižo kėlimas, domėjimosi kultūros paveldu skatinimas“ (V. Me.).

Du respondentai teigė nežiną, kaip į šį klausimą atsakyti.

KAIP VERTINATE DABARTINĘ KULTŪROS PAVELDO SKAITMENINIO TURINIO SKLAIDOS VEIKLĄ LIETUVOJE IR INICIATYVAS?

Dalis atsakymų, gautų į šį klausimą, jau buvo nuskambėję kalbant apie skaitmeninio turinio sklaidos kryptis – respondentams reikėjo tik papildyti ankstesnius atsakymus.

Respondentų reakcija priklausė nuo to, ar šis klausimas jiems kėlė asociacijas su Europos Sąjungos Struktūrinių fondų (toliau – ES SF) finansuotais projektais, ar su mažesniais. Tie, kurie pirmiausiai pagalvojo apie mažesnius projektus, į klausimą, kaip vertina padėtį, atsakė neigiamai: „Prastai vertinu. Ypač projektus, paskutiniaisiais metais remtus Valstybinio mokslo ir studijų fondo, kurie rėmė skaitmeninimą, bet nereikalavo padaryti prielaidas prie tos skaitmeninės produkcijos.“ (D. V.) Šiam požiūriui pritaria ir kitas respondentas: „Prastai, yra atskiros iniciatyvos, fragmentiškumas, nėra valstybinės kultūros politikos. Kuriami atskiri projektai, duomenų bazės skirtingose platformose, nėra visuminės paieškos.“ (N. K.)

Kita vertus, patys projektai neatrodytų taip blogai, jei būtų daugiau jų koordinavimo tarpusavy. Taip atrodė trims respondentams: „Manau, kad ši sklaida yra labai suaktyvėjusi ir kultūros paveldo skaitmeninio turinio sklaidos iniciatyvų tikrai nestinga. Šiek tiek stinga tik veiklos koordinavimo.“ (V. Me.) „Yra dar daugiau smulkesnių neblogų projektų, bet sakau: didžiausia problema, kad nėra koordinavimo. Kiekvie-

Nuotraukoje – Lietuvos nacionalinio kultūros paveldo portalo ePaveldas (<http://www.epaveldas.lt>) titulinis puslapis

nas dirba kas sau, kaip gali ir kaip išmano.“ (R. L.) „Kitas dalykas, kas yra labai blogai, – kad nėra ne tik integruojančių duomenų bazių, bet netgi nėra nė vieno tam skirto portalo, kur daug kas galėtų sužinoti: na, kokios paveldo duomenų bazės šiuo metu egzistuoja?“ (D. V.)

Iš paskutinio požiūrio galima daryti išvadą, kad skaitmeninama galbūt pakankamai, tačiau dėl sklaidos trūkumo skaitmenintas paveldas nepasiekia vartotojų.

Kai respondentai ėmė kalbėti apie Europos Sąjungos struktūrinių fondų (ES SF) finansuojamus projektus, teigė, kad vykdoma tinkama veikla. Geriausiai vertinamas projektas IVBIS: „Yra ir teigiamų poslinkių. IVBIS projektas... Iš principo reikia labai teigiamai vertinti, kad tai vyksta. Tai tokia padėtis.“ (D. V.) Ir antras respondentas teigė panašiai: „Didelis darbas paskutiniiais metais nuveiktas Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje.“ (D. M.)

Respondentai, kurie patys yra ES SF finansuojamų projektų vadovai, arba buvo linkę tapatinti visą sklaidos Lietuvoje procesą su šių projektų aprėpiama skaitmeninio turinio sklaidos veikla („visa dabartinė veikla daugiausia vyksta su Europos Sąjungos struktūrinių fondų parama, visi projektai

taip finansuojami“ (V. J.), arba teigė nežiną, kas vyksta su kitais projektais („tiesą sakant, nelabai mes esam informuoti apie tai, kas vyksta“, „mes truputėlį verdam savo sultyse“ (V. Ma.). Atsiradusi ES SF finansavimo galimybė kultūros paveldo skaitmeninio turinio sklaidai vertinama labai teigiamai, nes valstybė net Strategijoje išsipareigojanti skirti lėšų tik iš bendrųjų asignavimų, kas yra pernelyg nekonkreto (V. J.). Tai, kad Kultūros ministerija pagaliau išitraukė į ES SF lėšų skirstymą, yra laikoma didžiuliu laimėjimu (R. V.).

Svarbus teigiamas dalykas respondentams atrodo požiūrio keitimasis – tiek valstybės, tiek projektų vykdytojų. Tai, kas skaitmeninimo srityje vyko iki šiol, „buvo daroma dažniausiai atskirų asmenų ar institucijų, įstaigų iniciatyva“ (D. M.). Valstybės politikos nebuvo – dabar ji ryškėja. Kultūros ministerijoje pradeda dirbti už skaitmeninimą atsakingi žmonės: „keičiasi ir mūsų valstybės laikysena“, „tai nauja ir sveikintina“ (D. M.). Tačiau dar liko ir nesuprastų dalykų: „Vis dar aktualu, kad visuomenė, taip pat ir institucijos, kurios rūpinasi atminties įstaigų finansavimu, kultūros paveldo skaitmeninimą supranta kaip atskirų vertingų kultūros objektų skaitmeninimą (fotografavimą, skaitmeninimą) ir jų pateikimą duomenų bazių viešose priegose, kad tuos vaizdus galėtų pamatyti ir interneto vartotojai. Šiame procese svarbiausia dalis tenka intelektualiniam darbui – tų skaitmenintų objektų tyrinėjimams, aprašymas, informacinių sistemų „stuburo“ kūrimui (metodiniam darbui ir t. t.).“ (D. M.)

Svarbiu teigiamu dalyku laikomas ir projektų vykdytojų požiūrio pasikeitimas. Projektų vykdytojai suprato, kaip svarbu vartotojams kuo daugiau paveldo rasti vienoje vietoje, tad reikia vienodai tą paveldą aprašyti ir užtikrinti jo ilgalaikį išsaugojimą: „Pirmiausia aš džiaugiuosi, kad vis dėlto daugelis institucijų suvokė, kad vartotojui patogiau yra gauti visą informaciją iš vieno portalo, todėl ir Skaitmeninimo strategijoje aiškiai yra įrašyta, kad visi projektai, gaunantys ES SF paramą, pagal parengtą Strategiją turės pateikti visą suskaitmenintą turinį į portalą www.epaveldas.lt. Aš manau, kad tai pats didžiausias pasiekimas Lietuvoje, nes tai įpareigoja vi-

sus skaitmenintojus naudoti vieningus aprašomuosius standartus, metaduomenų standartus, tai yra, įpareigoja juos rūpintis ilgalaikiu išsaugojimu vienodais formatais ir tuo pačiu sklaidos formatais. Tai yra, manau, labai pozityvus dalykas.“ (R. V.)

KOKIŲ PROBLEMŲ KYLA ORGANIZUOJANT IR ĮGYVENDINANT KULTŪROS PAVELDO SKAITMENINIO TURINIO SKLAIDOS INICIATYVAS?

Respondentų atsakymuose nevyrauja kokia nors viena problema. Jų išvardijama nemažai: finansavimo, žmogiškųjų išteklių, laiko, požiūrio į skaitmeninimą, interesų grupių, valstybės politikos nebuvimo, vartotojų poreikių tyrimo. Vienas respondentas teigė, kad vykdydamas projektus nepatyrė jokių problemų (R. V.).

Respondentai minėjo įvairius finansavimo problemos aspektus. Vienas respondentas problema laikė tai, kad kultūros paveldo skaitmeninio turinio sklaidai valstybės biudžete „nėra atskiros eilutės“ (V. J.) – „finansuojama iš bendrųjų biudžeto lėšų“ (V. J.). Matydamos tokį Vyriausybės požiūrį, ir pačios skaitmeninimą vykdančios institucijos žiūri atsainiai, sklaidos nelaiko prioritetu. Nėra lengva gauti paramą ir tada, kai jos ieškoma per viešus konkursus, nes, anot kito respondento, tų konkursų skelbiama per mažai: „šiuo metu turbūt nebuvo nė vieno konkurso, kur parama būtų skiriama išskirtinai skaitmeninimui“ (D. V.). Finansavimo sistemą esą iškraipo interesų grupės, kurios daro įtaką, kad projektai būtų finansuojami ne viešo konkurso būdu, bet per valstybines programas: „Kitos problemos yra, aišku, lobizmas ir interesų grupės, kurios galvoja apie tai, kaip tiesiog pasinaudoti padėtimi.“ (D. V.)

Pinigų stoka vykdant projektą pirmiausia apriboja galimybes įdarbinti žmones: „Kai projektas yra paremiamas, pasakui pasirodo, kad tos paramos neužtenka, kad ji yra dalinė arba tokia maža, kad per infliaciją negali rasti žmonių, kurie sutiktų už tuos pinigus dirbti“ (D. V.). Trūksta pinigų, tad ne visada yra galimybė darbui pasamdyti kvalifikuotus specialistus:

„dėl lėšų stokos sudėtinga samdyti aukštos kvalifikacijos informacinių technologijų specialistus, įsigyti pakankamai technikos“ (V. Me.). Kai trūksta žmonių, ima trūkti laiko atlikti reikiamiems darbams, nes darbuotojams tenka per didelis krūvis: „jeigu būtų tų lėšų daugiau, tai daugiau būtų žmonių dirbančių, apmokytume tuos žmones ar kažką kita padarytume, tada gal ir to laiko daugiau liktų“ (R. L.). Ypač daug laiko sąnaudų reikalauja paveldo objektų aprašymas.

Finansavimo problema neišnyksta ir projektui pasibaigus – skaitmeniniai leidiniai reikalauja priežiūros ir po to, kai jau yra sukurti: „Pasibaigus projekto finansavimui nebelieka galimybių pradėtų darbų tęsai, skaitmeninėje erdvėje atsiranda daug apleistų „našlaičių“. Informacijos ir komunikacijos technologijos greitai kinta, keičiasi požiūriai ir galimybės, o sugrįžti prie senų darbų dažniausiai nebėra pajėgų – žiūrima į būsimus projektus, naujus darbus.“ (N. K.)

Žmogiškųjų išteklių problema, apie kurią jau užsiminta, taip pat pasireiškia įvairiai. Kai kurioms sritims – archyvams ir muziejams – trūksta specialios kvalifikacijos darbuotojų, galinčių dirbti skaitmeninio darba: „audiovizualinio paveldo specialistai nėra rengiami“ (V. J.). Muziejuose trūksta ir supratimo, kad skaitmeninti bei skleisti informaciją apie paveldą yra svarbu: „Muziejuose labai trūko ir vis dar trūksta (ypač savivaldybių muziejuose) intelektualinio potencialo, kuris galėtų sėkmingai dirbti šioje srityje. Daugelis muziejų darbuotojų iki šiol dar nesuvokia, kad laikas jau seniai metė jiems iššūkį ir kad jį reikia priimti, nes žmogaus rankas jau išlaisvino ir akis atvėrė kompiuteris.“ (D. M.)

Orientavimasis į vartotoją – trečias „problemų blokas“. Lietuvos skaitmeniniai leidiniai kuriami menkai atsižvelgiant į vartotojų poreikius, nes tie poreikiai nėra tiriama, nėra žinomi (V. J.). Pavyzdžiui, neaiški esanti paieška: „pirmas lapas turi iš karto teikti viską, kas reikalinga, ir sudominti“ (V. J.). Kitas problemos aspektas, kad kuriant skaitmeninius leidinius labiau paisoma ne vartotojų, o kuriančiosios institucijos poreikių: „Jei kalbėsime apie muziejus, tai iki šiol čia trūko labai iniciatyvių muziejininkų, kurie šioje srityje norėtų kal-

nus nuversti ne tik dėl savo muziejaus, bet ir dėl to, kad tas vertybes, kurios muziejuose sukauptos, jie padarytų lengvai prieinamas visai visuomenei. Tai akivaizdu, jei palyginsime tuos procesus, kurie šioje srityje vyko Lietuvos bibliotekose ir muziejuose.“ (D. M.)

KOKIŲ VEIKSMŲ REIKIA IMTIS, KAD ŠIOS PROBLEMOS BŪTŲ SPRENDŽIAMOS?

Dalį pasiūlymų respondentai jau buvo pateikę atsakydami į ankstesnius klausimus, dabar tik papildė juos arba pabrėžė svarbiausius atliktinus veiksmus. Atsakymuose nevyravo viena nuomonė. Visi respondentai pabrėžė, kad reikia politinių sprendimų. Jų nuomone, pirmiausia laukiama aiškios valstybės pozicijos paveldo skaitmeninimo klausimais: „pirmiausia reikia apibrėžtos valstybės politikos ir užtikrinti nuolatinį finansavimą“ (V. Me.). Kaip tokios politikos apraiška minėta būsimoji Strategija: „Šiandien aktualiausia, kad Vyriausybė patvirtintų kultūros paveldo skaitmeninimo strategiją (tai turėtų įvykti 2009 m.). Jei tai bus padaryta, bus padėtas politinis ir materialinis pagrindas tęsti pastaraisiais metais įgyvendintus kultūros paveldo skaitmeninimo projektus atminties institucijose ir imtis naujų darbų šioje srityje.“ (D. M.)

Antra, reikia vienos atsakingos valstybinės institucijos: „reikia, kad už skaitmeninio paveldo reikalus būtų atsakinga valstybinė institucija, gautų finansavimą ir tikslingai, skaidriai jį paskirstytų pagal prioritetus“ (N. K.). Ši institucija turėtų telkti skaitmeninimui skirtas lėšas bei žmogiškuosius išteklius: „Vienas dalykas: viską sutelkti į vieną centrą. [...] Lietuvoj daugelis dalykų yra nekoncentruoti ir dėl to nepasiekiami iš esmės jokio rezultato. Lėšos išskaidytos. Žmogiškieji ištekliai, intelektiniai yra išskaidyti, įranga išsidalinta. Tai jeigu yra kuriamas vienoks ar kitoks centras, kuris gauna visą finansavimą, kuris skirtas skaitmeninimui... Visą, kuris Lietuvoj yra išbarstomas... Jei susitelktų žmogiškieji ištekliai, aukšto lygio personalas, tai rezultatas tikrai būtų daug geresnis.“ (R. L.)

Trečia, kultūros paveldo skaitmeninio turinio sklaidos

darbams turėtų būti garantuojamas finansavimo tęstinumas: „reguliariai būtų galima gauti finansavimą kultūros paveldui nuolat skaitmeninti ir skleisti“ (R. V.), „kol finansavimas yra fragmentiškas, gana sudėtinga nuosekliai vykdyti skaitmeninių priemonių kūrimą ir sklaidą“ (V. Me.).

Paaiškėjo, kad politinių sprendimų bei užtikrinto finansavimo poreikis ir buvo ta priežastis, kuri paskatino kultūros paveldo skaitmeninimo projektų vykdytojus (ne politikus) imtis Strategijos rengimo: „Man pasirodė, kad parašyti bent jau tą pirmąją Strategijos projekto variantą yra tikslinga. Prie to aš susikaupiau ir toks projektas buvo padarytas.“ (R. V.) Tačiau būta ir pesimistiškesnio požiūrio į esamą padėtį: „Nežinau... Reikia aktyvių ir protingų žmonių, kurie ne tik protingi, bet ir aktyvūs. Negaliu aš atsakyti į šitą klausimą, nes pati esu depresijoje.“ (D. V.)

Vienas respondentas pageidavo skaitmeninimo centro: „labai trūktų Lietuvoje audiovizualinio paveldo skaitmeninimo centro“ (V. J.).

KOKS YRA VALDŽIOS INSTITUCIJŲ VAIDMUO UŽTIKRINANT EFEKTYVIĄ KULTŪROS PAVELDO SKLAIDĄ SKAITMENINĖJE ERDVĖJE IR ŠALINANT KYLANČIAS PROBLEMAS?

Vyrauja nuomonė, kad valdžios institucijų vaidmuo yra esminis sprendžiant paveldo skaitmeninimo problemas: „didelis vaidmuo“ (D. V.), „kultūros paveldo skaitmeninimas ir sklaida turi tapti valstybės politikos dalimi“ (D. M.). Tik vienas respondentas nenorėtų valdžios „kišimosi“: „Valdžia apskritai *niekur* neturėtų kištis. Absoliučiai.“ (V. Ma.)

Iš valdžios institucijų tikimasi koordinavimo ir finansavimo: „Valdžios institucijos galėtų bent iš dalies koordinuoti kultūros įstaigų vykdomą kultūros paveldo sklaidą, skatinti bendrų priemonių (atskirų produktų ir duomenų bazių) kūrimą. Be abejo, reikalingas užtikrintas finansavimas. Tačiau šiuo, krizės, laikotarpiu sunku tikėtis pakankamo ir sistemingo rėmimo.“ (V. Me.) Strateginio požiūrio tikisi ir kitas res-

pondentas: „Paveldo projektai iš esmės vienaip ar kitaip turi būt palaikomi iš biudžeto. Jeigu yra tas supratingas požiūris, vienoks ar kitoks politinis ir strateginis sprendimas, tai tas sprendimas daro labai didelę įtaką.“ (R. L.)

Kokios institucijos turėtų būti atsakingos už kultūros paveldo skaitmeninimą ir jo sklaidą visuomenei? Šis klausimas respondentams atrodė nevienareikšmiškas. Vienas respondentas teigė, kad „kol kas Lietuvoje nėra tokių atsakingų institucijų, o pasaulyje beveik visos šalys turi savo visa apimančius „elektroninės kultūros“ planus ir vykdymo priemones“ (N. K.).

Du respondentai atsakomybės tikėjosi iš Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos ir kitų šiuo metu už kultūros paveldo skaitmeninimą atsakingų institucijų: „Bus didelis valdžios institucijų vaidmuo, kadangi čia numatytos keturios įstaigos, kurios koordinuos Strategijos plano priede numatytų veiksmų įgyvendinimą, tai būtent Kultūros ministerija, Švietimo ir mokslo ministerija, Informacinės visuomenės plėtros komitetas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Lietuvos archyvų departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės.“ (V. J.)

Kultūros ministerijos galimybes teigiamai veikti paveldo skaitmeninimą ir sklaidą ypač padidina ES SF parama: „Na, man labai džiugu – aš dar kartą norėčiau pabrėžti, – kad Kultūros ministerija pagaliau įsijungė į tą naująjį programavimo etapą 2007–2013 metams, nes pirmajame etape ministerija nefigūravo. Kultūros ministerija nebuvo įtraukta į ES SF paramos pritraukimą.“ (R. V.)

Apibendrinant tyrimo rezultatus galima teigti, kad šiuo metu kultūros paveldo skaitmeninio turinio sklaidos procesas vystosi netolygiai. Svarbiausia užduotis turėtų būti tą sklaidos procesą koordinuoti. Antra veiklos kryptis turėtų apimti kultūros paveldo skaitmeninio turinio minimumo sukūrimą. Šiuo metu skaitmeninama pakankamai, bet dėl menko dėmesio sklaidai ne visa paveldo informacija pasiekia vartotojus. Trečias prioritetas turėtų būti vartotojų poreikių tyri-

mas ir viešų kultūros paveldo interneto prieigų kūrimas ne tik lietuvių, bet ir užsienio kalbomis.

Valdžios institucijų vaidmuo skaitmeninio turinio sklaidos srityje turėtų būti esminis. Tam reikalinga tęstinė valstybės politika, garantuojanti ilgalaikį finansavimą ir darbų koordinavimą tarp institucijų. Pageidautina, kad atsirastų viena atsakinga institucija, telkianti lėšas ir žmogiškuosius išteklius, o informacija apie skaitmenintus paveldo objektus būtų eksportuojama į vieną arba kelis stambiausius, jau sukurtus portalus. Skaitmenintojų sėkmingam darbui reikalinga klasifikatorių, standartų, teisinių pagrindų sistema. Matoma teigiamų poslinkių: keičiasi tiek valstybės, tiek projektų vykdytojų požiūris, už ES SF lėšas įgyvendinami perspektyvūs projektai.

Panašiai Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo padėtis vertinama ir Strategijoje. Lietuvos problemos panašios į tas, kurios egzistuoja ir kitose Europos šalyse, ir yra įvardijamos Europos Sąjungos dokumentuose (pastangų dubliavimasis, fragmentiškumas, bendro prieigos punkto, bendrų standartų reikalingumas)³.

¹ „Nutarimas dėl Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo, skaitmeninio turinio saugojimo ir prieigos strategijos patvirtinimo“, *Valstybės žinios*, 2009-06-04, Nr. 66–2624 (prieiga internete: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/okpaieska.showdoc_l?p_id=345065, žiūrėta 2009-06-04).

² Skaitmeninio turinio sklaida – tai paveldo sklaidos būdai, kai pasitelkiamos informacijos ir komunikacijos technologijos.

³ „2006 m. rugpjūčio 24 d. Komisijos rekomendacija dėl kultūrinės medžiagos skaitmeninimo, išsaugojimo skaitmeniniu formatu ir internetinės prieigos prie jos“, Europos Sąjungos teisė (prieiga internete <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32006H0585:LT:NOT>, žiūrėta 2009-08-05). „Komisijos komunikatas Tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui – Europos kultūros paveldas vienu pelės klavišo spustelėjimu: Europos Sąjungos kultūrinės medžiagos skaitmeninimo, prieinamumo internetu ir jos išsaugojimo suskaitmenintos pažanga [SEK(2008)2372]“, Europos Sąjungos teisė (prieiga internete: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52008DC0513:LT:NOT>, žiūrėta 2009-08-05).